

Ταξίδι στα γλωσσικά μονοπάτια του νομού Τρικάλων

Γεωγραφική θέση

Τα Τρίκαλα βρίσκονται στην κεντρική Ελλάδα και ανήκουν στο γεωγραφικό διαμέρισμα της Θεσσαλίας.

Διάλεκτος, ιδίωμα, ιδιωματισμός

- Διάλεκτος είναι όρος που χρησιμοποιείται για να δηλώσει είτε ένα τοπικό γλωσσικό ιδίωμα σε αντιδιαστολή προς μια εθνική γλώσσα είτε μία ομάδα τοπικών ιδιωμάτων, τα οποία, πέρα από παραλλαγές, σημαντικές σε ορισμένες περιπτώσεις, περιέχουν κοινά φωνητικά, λεξιλογικά ή μορφολογικά-συντακτικά χαρακτηριστικά. Μπορεί ακόμα να υποδηλώνει γενικότερα ένα μέλος μιας γλωσσικής οικογένειας, που προέρχεται από τη διάσπαση μιας γλώσσας η οποία αρχικά ήταν περισσότερο ή λιγότερο ομοιογενής.
- Ιδίωμα είναι η γλωσσική ποικιλία που χαρακτηρίζει έναν τόπο ή μια κοινωνική ομάδα.
 - ιδιωματισμός
λέξη ή φράση ή άλλο γλωσσικό στοιχείο που απαντά σε ένα τοπικό ή κοινωνικό ιδίωμα και όχι στην κοινή γλώσσα.

Χαρακτηριστικά βορείων ιδιωμάτων

Τα ιδιώματα με βόρειο φωνηεντισμό παρουσιάζουν δύο βασικά φωνητικά φαινόμενα:

- α. Αποβολή του άτονων [i] και [u]: π.χ. χέρ (χέρι), πηγάδ (πηγάδι), σκλι (σκυλί), τ' Χαρ (του Χάρου), στ' Λαμπ τς μυλ (στού Λάμπου τους μύλους), πλάου (πουλάω), δλεβ (δουλεύει) κλπ.
- β. στένωση των άτονων [e] (ε και αι) και [o] (ο και ω) σε [i] και [u]
αντίστοιχα: π.χ. φιγγάρ' (φεγγάρι), χουράφ' (χωράφι).
- Σε μεγάλο μέρος του βορειοελλαδικού χώρου η πτώση των άτονων [i] και [u] εμφανίζεται τόσο σε τελική θέση όσο και στο εσωτερικό της λέξης: π.χ. πγαδ (πηγάδι), γρουν (γουρούνι).

Χαρακτηριστικά του τοπικού ιδιώματος των Τρικάλων

- Τα άτονα (ε) και (ο) προφέρονται, αντίστοιχα, (ι) και (ου) [στένωση]
π.χ. φαίνιτι, ιργάτις,ικείνους ου άρουστους, μουστουκούλουρου
- Τα άτονα (ι) και (ου) σε αρκετές λέξεις αποβάλλονται(συγκόπτονται)
π.χ. Σκώτι, τλίγου, τφέκι, γουρνόπλο, πθινά
- Σε μερικές λέξεις στα σύμφωνα ζ(τζ),σ(ξ,ψ,τς) και στα φωνήεντα α,ο,ου που ακολουθούν, αναπτύσσεται το ι, οπότε η προφορά των συμφώνων αυτών γίνεται όλο και παχύτερη:
π.χ. Καζιάκα, μπρζιόλα, τζιάμπα

Χαρακτηριστικά του τοπικού ιδιώματος των Τρικάλων

- Σε κάποιες λέξεις μετά τη συγκοπή του (ι), αναπτύσσεται ο φθόγγος τ ανάμεσα στο σύμφωνο ν και στο σ. Π.χ. Γιάν'τς (Γιάν'ς<Γιάννης)
 - Σε μερικά χρονικά επιρρήματα προτάσσεται το φωνήεν ι, κατ' αναλογία προς το χθες-εχθές>χτες-ιχτές. Π.χ. Ιψές-ιπρουψές-ιπαραπρουψές
 - Αντί της πρόθεσης προς με επίρρημα, για δήλωση κατεύθυνσης, χρησιμοποιείται η πρόθεση σια με επίρρημα. Π.χ. Σια όξου, σια πίσου κπλ.
 - Η πρόθεση κατά, για δήλωση κατεύθυνσης, γίνεται κα'.
- Π.χ. Έκανι πέρα κα' την Τύρνα.
- Το κατά που γίνεται κατιπού. Π.χ. Κατιπού πήγι του πιδί;

Χαρακτηριστικά του τοπικού ιδιώματος των Τρικάλων

➤ Ο σχηματισμός του αρσενικού άρθρου

- Βασικό μορφολογικό χαρακτηριστικό είναι η ιδιαιτερότητα στον σχηματισμό του αρσενικού άρθρου: λόγω της στένωσης του [o], εμφανίζεται με τη μορφή η [i] π.χ. η Νίκους, η παλπούς).

➤ Υποκορισμός

- Παρατηρείται η κατάληξη -ούλ' (π.χ. κουρ'τσούλ').

Καραγκούνηδες

- Μια εκδοχή λέει ότι η λέξη «Καραγκούνης» προέρχεται από τις τουρκικές λέξεις «κάρα» που σημαίνει μαύρος και «Γιουναν» που σημαίνει Έλληνας. «Καραγκούνης» λοιπόν σημαίνει μαύρος Έλληνας. Αυτό δε συμβαίνει επειδή οι κάτοικοι του κάμπου ήταν μαύροι στο σώμα, αλλά σκλάβοι, ραγιάδες και δυστυχισμένοι.
- Σύμφωνα με μια άλλη εκδοχή η λέξη «καραγκούνης» προέρχεται από την τουρκική λέξη «καρά» που σημαίνει μαύρος και την αλβανική λέξη «γκουν» που σημαίνει ένδυμα. Η αλβανική «γκουν» και η ελληνική «σεγκουν» προέρχονται μάλλον από τη λατινική «σαγκούμ» που θα πει «πανωφόρι». Η λέξη «καραγκούνης» προέρχεται από το εξωτερικό μαύρο πανωφόρι, που φορούσαν οι κάτοικοι της Δ. Θεσσαλίας.

Χαρακτηριστικά του καραγκούνικου ιδιώματος

- Απαλοιφή φωνήεντων και χρήση του υπόκωφου τελικού ι όταν δεν τονίζεται π.χ. εχς, πλι, σκλι, μπλάρ
- Προσθήκη του α στην αρχή των λέξεων π.χ. αμπδώ, αμπντώ.
- Μετατροπή του π σε μπ, δηλαδή αμπδάει τσ'τρείς (άλμα εις τριπλούν).
- Προσθήκη του φ στην αρχή των λέξεων π.χ. φκιάνου.
- Αν μετά το ι ή το ε ακολουθεί κι άλλο φωνήεν, τότε ανάμεσα τους προφέρεται και ένα γ ή ένα χ (ίδιος = ίδγιους, ανάριος = ανάργιους, σάπιος = σάπχιους).
- Συχνά αντικαθίσταται το τσ με το τζ (τσοπάνης > τζουμπάνους).
- Το ει στο β' ενικό πρόσωπο των ρημάτων ή αποβάλλεται (σκούζ, κλέβς) ή ακούγεται μισό ή αποβάλλεται και στη θέση του παρεμβάλλεται ένα τ (πίνεις = πίντς, θέλεις = θέλτς).
- Στο γ' πληθυντικό των ρημάτων αποβάλλεται το άτονο ου (έχουν εχν).
- Στο β' πληθυντικό των ρημάτων αποβάλλεται το ε (γράφετε = γράφ τι, πίνετε = πίν τι).
- Τα άφωνα ι (ι,η,υ,ει,οι), ε και ου συχνά αποβάλλονται από τις λέξεις και ή δεν ακούγονται ή ακούγονται 'μισά' (συκιά = σκιά, κουτάβι = κτάβι)

Βλάχικες λέξεις και φράσεις

Μπούνε τζούε = καλημέρα

Νοάπτι μπούνε = καληνύχτα

Ντι βοσκοπόλι έσστι τίνι; = από τη βοσκοπόλη είσαι;

Κουμ τσι τζέκου; = πως σε λένε;

Ανιά νι τζέκου = εμένα με λένε

Ντ' ιού έσστι τίνι; = από πού είσαι εσύ;

Σ χιτς γκίνι. = να είσαι καλά

Κουμ χίι; = πως είσαι;

στι βλαχέστι; = ξέρεις βλάχικα;

μούλτου = πολύ

Τσι αντάρ; = Τί κάνεις;

Γκίνι = καλά